

UMEÅ 400 ÅR

Umeås bästa borgmästare

Marcus Österström

Istället för att avnjuta sin pension kastades Umeås åldrade borgmästare, den 76-årige Johan Gustaf Rothoff, in i händelsernas centrum vid stadsbranden 1888. Men om ödet ämnade bringa den gamle på knä så misslyckades det fatalt, för borgmästare Rothoff var en man med karaktär.

*Umeås trogne borgmästare
Johan Gustaf Rothoff,
fotografi daterat cirka
1856–1864.
Bild: Landshövding
Gustaf Lorentz
Munthes arkiv,
Umeå Universitet.*

2022-09-17

Brukssamhället i Västanå, där Rothoff spenderade sina första år, är helt borta. Det som återstår är en handfull gamla byggnader – däribland bruksherrgården från 1810, som uppfördes av hans farfar. Bild: Digitalt Museum.

De första åren

Man kan spåra släkten Rothoff inom svenska bruk ända till början av 1600-talet men ursprungligen stammade familjen från Tyskland. De kom till Sverige i början av 1500-talet där den medlem som kom att utmärka släkten var Isak Rothovius. Isak gjorde en imponerande klassresa för den tiden och gick från bondesamhällets svåra slit till att bli biskop i Åbo. Man finner *Rothoffar* inom både kyrkan och adeln, där namnet försvenskades till *Rothåf*.

Mitt under den stora industrialiseringen av Norrland föddes en Johan Gustaf Rothoff, den 7 augusti 1812. Uppväxten präglades av livet vid ett järnbruk i Västanå utanför Härnösand. Där var fadern, Gustav Wilhelm (född på Olofsfors bruk i Nordmaling) magasinförvaltare och farfar var brukspatronen själv.

Rothoffs ungdomsår är en gles historia med stora luckor och få milstolpar, men genom kyrkböckernas rader och andra arkivmaterial kan man följa familjens öden. Året efter Johan Gustafs födelse kom lillebror Birger. Tyvärr föll en mörk skugga över familjen, då pojkarna förlorade sin mamma, Sophia Agata, redan 1823. Då var bröderna 11 respektive 10 år gamla.

Hurdan resten av uppväxten var kan vi bara gissa, men baserad på agerande senare i livet kan man ana en uppväxt i en fartfylld och spännande miljö under en tid då människan arbetade med den senaste teknologin för den nu svällande industrialiseringen av Sverige men framförallt Norrland. Öppenheten för nya innovationer kan ses genom hela Rothoffs liv, från välkommandet av den elektriska telegrafan (som drogs fram genom Västerbotten 1847) till att han startade sin egen tidning och slutligen blev mannen som gav Umeå elektriciteten.

Kanske var det förlusten av sin hustru som gjorde att Rothoffs pappa, Gustav Wilhelm, och familjen bröt upp från bruket på Västanå där denne hade blivit brukspatron efter sin far. Han övergav nu den banan och hamnade så småningom i Härnösand för att dö i Sundsvall i februari 1846 där han verkat som stadsfiskal. Vid det laget hade äldsta sonen redan studerat juridik vid Uppsala universitet, fått tjänst i Umeå (dit han kom 1835) som stadsfiskal och stadsnotarie för att den 6 mars 1844 tacka ja till posten som borgmästare, en position han höll fram till sin död.

En hemlig historia

En skandal hotade den unge borgmästarens ställning. Två månader efter att Rothoff åtagit sig uppdraget, den 15 maj 1844, födde den 24 åriga skrädderskan, Magdalena Ulrika von Ahn, deras oäkta dotter, som föds och döps samma dag i Umeå stadskyrka.

Umeå var en liten stad med knappa 3000 invånare vid den här tiden och umgänge utanför äktenskapet sågs inte med milda ögon. Rothoffs karriär, som precis börjat inleda ett nytt framgångsrikt kapitel, hotades att skadas av incidenten.

Givetvis stod ändå Magdalena von Ahn inför den största risken.

Vid tiden fylldes landets tidningar med spalter på spalter om barnamord, som främst berodde på hur deras mödrar i ren desperation avdagatagit sitt eget kött och blod.

Stressen som tvingade deras hand till denna hemska gärning kom från det faktum att oäkta barn ansågs vara bevis på kvinnans omoral och bristande kontroll över sina egna känslor och begär. Sådana personer fick ingen anställning och ingen bostad.

Man kunde inte ens räkna med att ens egen släkt och vänner skulle komma till undsättning i denna svåra nöd, för om man umgicks med dessa "fallna" kvinnor kunde samhället anse att man inte alls misstycckte, utan snarare uppmuntrade ett sådant leverne.

Ställd inför en denna situation kunde den nyutnämnda borgmästaren gjort det enkla valet, såsom många andra före honom; att vända Magdalena ryggen och inte låtsas om henne eller barnet.

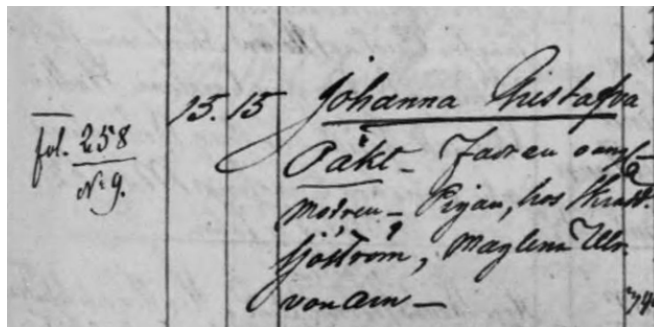
Det vore inte den första gången en man agerat så, då han konfronterats med ansvaret för sitt agerande. Men det var inte den vägen Rothoff valde.

Borgmästaren vägrade visserligen att erkänna faderskapet för den oäkta dottern. Däremot kontaktade han en Gustav Westermars i Ersmars och emot en ersättning av två riksdaler (en grov uppskattning till 25 000 kr i dagens värde) skulle denne då gifta sig med Magdalena och ta barnet som sitt.

Gustav Westermars var född i Skellefteå, dit den "nymatchade" familjen skulle flytta.

Förutom friheten att få Magdalena och barnet i en annan stad, kan Westermars förnamn ha varit en annan bidragande orsak till att Rothoff valde just honom.

För även om borgmästaren inte tog på sig faderskapet så tänkte Magdalena se till att dotterns namn skulle peka ut honom. Hon döptes nämligen till Johanna Gustava.

Arkiven vittnar om händelsen: "Johanna Gustava. Oäkt[a]. Fader – oang[iven]. Moder – pigan, hos skräd[aren]. Sjöström, Mag[da]lena Ulr[ika]. von Ahn". Dopboken för Umeå stadsförsamling från 1844. Bild: Riksarkivet.

Då Westermars bar samma namn kunde man nu lätt dra kopplingen att flickan var döpt efter honom istället.

Vad Johan Gustaf Rothoff kände den dagen Magdalena lämnade Umeå tillsammans med det enda barn han skulle komma att få kan vi bara föreställa oss.

Var det lättnad eller sorg?

Eller en blandning av de bägge?

Alla källor pekar på att borgmästaren aldrig tog kontakt med sömmerskan och hennes dottern igen, men deras öde måste ändå ges några rader.

Från husförhörlängderna kan man se hur Magdalena mycker riktigt gifter sig med Gustav Westermars och tillsammans med dottern flyttade familjen till Östanbäck utanför Skellefteå. Där kom Magdalena att få ytterligare fem barn men dog 1866, blott 46 år gammal.

Johanna Gustava Westermars hamnade slutligen i Jönköping. Hon förblev ogift och utan barn under sitt långa liv som slutade 1924.

Det bör tilläggas att hela historien om den påstådda oäkta dottern är höljd i dunkel. Husförhörlängderna och dopböckerna kan bara bekräfta att samtliga personer existerat.

Men hur mycket är sanning?

På vilka grunder nekade Rothoff faderskapet? Var det av skam och en önskan att slippa ansvar, eller var det faktiskt så att han var utan skuld i det hela?

Möjligheten finns att Johanna Gustava inte alls var borgmästarens dotter och att Magdalena von Ahn försökte pressa en högt stående person på pengar och en väg ut för att rädda sitt rykte. Vid tiden hade hon förlorat båda sina föräldrar och var i en svår sats som ensam, ogift kvinna med ett oäkta barn.

Oavsett sanningen så befann sig den unga skrädder-skan, som döpte sin dotter efter Umeås borgmästare, i en oerhört olycklig situation då hon våren 1844 stod ensam med ett barn som fadern inte ville veta av.

Under år 1847 publicerades tidningen "Hvad har händt?", där Rothoff satt i redaktionen. Ansvarige utgivaren var bonden Jonas Stenbäck på Teg, som tillsammans med borgmästaren, hamnade i korskeld från "Umebladet" och "Tidning för Vester- och Norrbottens län". Bild: Kungliga biblioteket.

Med pennan som svärd

Pennan och det skrivna ordet var borgmästarens vapen par préférence. Rothoff drog själv igång publikationen "Hvad har händt?" som utkom under året 1847. Där kunde han ocensurerad låta sina ord nå stadens befolkning, ibland under den allmänna signaturen "Redaktionen". I de inledande raderna av det första numret skrev Rothoff och förklarade att syftet med publikationen var att täcka de brister stadens två andra blad (*Tidning för Vester- och Norrbottens län* samt *Umebladet*) uppvisade och som enligt honom tillkommit efter att Montgomery blev landshövding.

"... isynnerhet efter det celebra "Nordmalingstaget" undergick [tidning för Vester- och Norrbottens län] en fullständig metamorfos i det densamma kröp in i harskinnet [...] de oskyldigaste artiklar ej blifvit intagna i förenämnda tidning, så snart de ansetts innebära äfven den mest aflägsna hänsyftning på en högt uppsatt personlighet inom länet."

De upprörda män som Rothoff fullkomligt stampade på tårna måste ha kastat sig över den nybildade redaktionen som en storm över ett skepp. Givetvis svarade bägge tidningar från varsitt håll och publicerade sina svar i respektive publikation.

Men istället för att låta stormen tvinga honom att lägga om kursen för sin tidning, fortsatte Rothoff envist framåt. I andra numret av "Hvad har händt?" gick man till hårdare attack, troligtvis ivrigt påhejad av Umeås borgare, som inte heller gav mycket för Montgomery.

Snart kunde staden läsa att landshövdingen borde sköta sitt istället för att klaga på andra, hårt slitande personer. Med tydliga ord, riktade direkt åt Montgomery, frågade då borgmästaren huruvida det var så att landshövdingen verkligen skötte de sysslor som var hans ansvar. Rothoff listade bland annat hur dåligt underhållen Storgatan utanför residenstomten var och hur landshövdingen inte ansvarat för att is och snö bortförts i tid, trots magistratens påbud.

I det tredje numret tar sig Rothoff slutligen an, efter frågetecken från allmänheten, att en gång för alla för-

klara vad det var för "Nordmalingstag" landshövding Montgomery gjort sig skyldig till - den texten blev det enda kvarstående minnet från "Hvad har händt?" "Nordmalingstagen" påbörjades i slutet av 1843. Vid sockenstämman i Nordmaling hade man vägrat ställa sig under den nya förordningen att bilda och utse sockennämnd [något som beskrivs som en tidig form av kommunalt verkställande organ]. På plats befann sig landshövding Montgomery, som blev mycket upprörd, slog sin käpp i bordet och lär ha sagt; "Jag tror, jag måste draga mitt svärd och avhugga edra huvud allesammans!" Montgomery hävdade att det fanns laga rätt att avrätta var tionde man i socknen. Eftersom Nordmalingsbönderna fortsatte trotsa förordningen under flera år upplyste Rothoff i tidningen att med landshövdingens logik så skulle Nordmaling, med sina 3 000 bönder, snart bara ha 9 män kvar.

Fejden dog slutligen ut, men Rothoff tvekade aldrig att sätta sig upp mot andra landshövdingar. Han "avverkade" hela fem under sin aktiva tid.

"Hvad har händt?" provocerade många och upprörde flera mäktiga personer inom länet som attackerade både redaktionen professionellt och personligt. Troligen kom man under fund med att det kostade mer än det smakade och efter bara sju nummer lade Rothoff och hans redaktion ned tidningen. Det var däremot inte sista gången borgmästaren gav sig in i tryckeribranschen, då han senare hade ett finger med i grundandet av tidningen *Westerbotten* (1869).

1840-talet förflöt sedan relativt händelselöst, men i början av 1853 tycks Rothoff ha fått stora problem med sviktande hälsa. I *Umebladet* läser man gång på gång hur hovrätten beviljar borgmästaren tjänstledigt, i stötar om 3 månader åt gången. Rothoff återkommer inte mer än korta perioder till sitt ämbete mellan åren 1853–1857. Han är dock inte helt ute ur bilden då han 1856 ger sig in i en pengatvist.

Vid sockenstämman, november 1855, lyftes frågan om en donation, som ursprungligen gjorts för fattigvården i staden, men lånats ut till andra ändamål. Den skulle nu återbetalas med pengar ur kassan ämnad för minuthandel och utskänkning av spritdrycker i Umeå. Beslutet hade givetvis upprört många och i Umebladet hintade man att borgmästaren hade talat å en hemlig grupps räkning i syfte att få beslutet upphävt så att pengarna istället skulle komma till annan nytta. Rothoff, som var känd för sin starka karaktär, hade tagit mycket illa vid sig och krävt replik som publicerades den 19 januari 1856;

"Denna emot mig rigtade beskylling är jag nödsakad att allvarligen tillbakawisa, såsom helt och hållet diktad och osann, emedan jag utan ringaste anmaning af någon, beslutat att anföra besvär på skäl och grunder, hwilka jag är willig att för stadens innewånare bekantgöra. Wid sådant förhållande äro mina anspråk wäl icket ovilliga då jag fordrar att Red. antingen återkallar beskyllingen, eller wisar att Red. egt någon grund för densamma."

Umebladet svarade redan i samma nummer. Svaret lydde i korthet att tidningen önskat skapa diskussion och ifrågasätta varför pengarna inte kommit de allra nödigaste till nytta. Orden fungerade som nytt bränsle för borgmästaren som med vass penna skrev ett hårt slutord i andra februarinumret som tystade vidare argumentation.

När Umeå brann

Då seklet började lida mot sitt slut och Rothoff fortfarande satt som borgmästare hade han blivit en riktig karaktär i Umeå. Sparsam som han var, ägde Rothoff bara en ytterrock, som var ämnad för den varmare delen av året. Detta resulterade i att stadens invånare nästintill såg sin borgmästare gå i ide under vintern. Han lämnade i princip aldrig sin stuga på Sjögatan (ungefär nuvarande Strandgatan) strax väster om stadskyrkan. Bostaden, ett litet gulmålat hus, hade små faciliteter, så vid större sammanträden fick vissa rådmän trängas ute i farstun och köket.

Åldern till trots fortsatte Rothoff sina plikter. Han gjorde inget undantag för sig själv även om han tillhörde det högre samhällsskiktet, utan ingick i stadens säkerhetspatrull som gick ronder i staden Umeå nattetid. Någon familj hade det inte blivit, med undantag för den påstådda dottern Johanna Gustava. Det är så vi finner den då 76-årige borgmästaren den 25 juni 1888. Sommaren hade varit alldeles förskräckligt torr och extra försiktighet uppmanades vid hantering av eld. I Umebladet hade man den månaden kunnat läsa om en storbrand i Piteå och skogsbränder i Sävar. Morgo-

nen bjöd på samma varma väder som rått länge, men nu med en svår blåst som skulle få förödande konsekvenser. Omkring klockan ett på eftermiddagen hörde man hur skomakaren i staden klämtade i rådhusets klocka för att varsko om branden som nyss brutit ut vid bryggeriet.

Vinden blev både stadens undergång och räddning. Efter att elden först sänt ett gnistregn över till Teg, vars tre skeppsvarv genast gick under, spreds lågorna till Ön. Då vände blåsten och lågorna tvingades tillbaka över den redan utbrunna staden (således kan myten om att branden hämmades av en björkdunge avskrivas).

Dagen efter branden låg Umeå insvept i brandrök och brända, rangliga skorstensmurar var det enda som höjde sig upp mot skyn. I skuggan av ruinlandskapet, på andra sidan av Västra Esplanaden, lät Rothoff samla stadens styrande i tingshuset, som låg i korsningen Storgatan/Brogatan. Genast sattes nödhjälpskommittéer upp för att fördela de medel man hade mellan de behövande. Drygt 2500 av stadens 3000 invånare stod utan tak men redan dagen efter branden anlände flera stora militärtält från Gumboda Hed.

Rothoff lät även formulera ett offentligt upprop för nödhjälp, som publicerades runt om i landet. Under de kommande sex månaderna fick Umeå mottaga 268 572 kronor, vilket motsvarade hela fem års stadsutgifter!

Den 7 juli beslutade stadsfullmäktige att köpa Israel Grundbergs gård, väst på stan, för 16 000 kronor. Där skulle bland annat telegrafan upprättas. Hovrättsbyggnaden hyrde även ut flera rum för rådhusrätten, magistraten och stadsfullmäktiges räkning, samt ett par rum som fick bli den temporära bostaden för borgmästare Rothoff.

Även borgmästare Rothoff själv klev in för att ur egen ficka bidra till Umeås återuppbyggnad. Trots att

Gamla tingshuset från 1878 överlevde stadsbranden, men inte rivningsraseriet där den strök med 1958. Huset inhyste borgmästarens bostad under de sista åren och symboliskt står en elektrisk gatlykta i korsningen, vars tillkomst Rothoff bestod. Bild: Fotoarkivet, Västerbottens museum. Bertil Ekholtz samling.

borgmästaren hade den lägsta lönen inom sitt ämbete (1387:83 kronor år 1888) och en årlig hyra på 500 kr för sin (nu nedbrunna) bostad hade den återhållsamma Rothoff lyckats spara ihop en förvånansvärt stor förmögenhet.

Hans empati tog sig uttrycket att de som led större nöd än vad han gjorde, såg borgmästaren öppna plånboken till lån för såväl små som stora män. Men de mest generösa donationerna kom att gå till uppföranden av stora officiella byggnader, som ännu präglar stadsbilden i Umeå.

Först och främst var frågan om den nya stadskyrkan. Den gamla hade brunnit ner ett halvår före stadsbranden och redan i januari 1888 hade Rothoff låtit skänka 50 000 kronor till en ny kyrka av sten och tegel, det senare för att se till att elden inte skulle få chans att ödelägga Umeås kyrka en tredje gång (den första brändes av ryska trupper under det nordiska kriget 1720).

Under 1890 började återuppförandet av rådhuset, till vars uppkomst Rothoff och rådmann Scharin donerat 50 000 kronor var. Borgmästaren utdelade sin gåva i samband med sin 78-önde födelsedag. I juli samma år lade man den första grundläggningstenen under en stor ceremoni. Tusentals åskådare från staden med dess omgivning hade samlats. Under akten nedlades ett skrin i grunden, som bland annat innehöll kopior av Rothoff och Scharins gåvobrev, fotografier av de bägge välgörarna och nyckeln till det gamla rådhusets kassa-valv.

Den sista tiden

Tyvärr fick Rothoff aldrig se några av de byggnader han bekostade fullbordade. Trots att inga tecken på sjukdom eller ålderdom fanns kom slutligen dessa över honom. I Umebladet kunde man hösten 1890 se en begäran om tjänstledighet på grund av sviktande hälsa från januari till maj. Ännu en följde senare samma år då Rothoff begärde ledigt från maj 1891 till september det året.

I februari 1891 bodde Umeås åldrade borgmästare fortfarande i de två rum som upplåtits åt honom i tingshuset vid Brogatan. Vid sin sida hade han den trogna tjänarinnan Magdalena Sundström, som arbetat för honom i 36 år. Själv hade hon nu hunnit bli hela 73 år.

Rothoff visade inga tecken på att ålderdomens suddiga slöjor lagt sig över hans sinne men han verkade inse att döden stundade. Flera dagar före ska han ha förutspått att den 20 februari skulle bli den sista dagen i livet och så blev det också.

Borgmästare Johan Gustaf Rothoff avled den morgonen, klockan 8.15, i en ålder av 78 år.

Torsdagen den 26 februari 1891 samlades en stor och brokig folkmassa, bestående av människor ur staden Umeås alla samhällsklasser. Efter att ha intagit förfriskningar på Stadshotellet (mer känt som Societetshuset, beläget i korsningen Kungsgatan/Västra Esplanaden) så avgick man kring 13.30 i procession med stadsfullmäktige i täten till den dödes bostad. Det beskrivs att den enkla, men vackra kistan på likvagnen, sedan fördes till gravkapellet på Västra Kyrkogården längs Storgatan – där en stor mängd åskådare samlats. En manskör sjöng ett par stämningsfulla psalmer, men inga tal hölls och inga blommor eller kransar nedlades – allt på borgmästarens begäran.

Flera tidningar rapporterade om begravningen. Den sparsammaste beskrivningen kom från Umebladet. Westerbotten och Norrbottenskuriren skrev mer detaljrikt och artikeln i den senare avslutades med följande rader:

"Minnet af den man, som så oegennyttigt offrat hela sitt långa werksamma lif för Umeå samhälles bästa, skall länge fortlefwa och i tacksamt minne bewaras af det samhälle, han så länge troget och nitiskt tjenat."

Sannerligen hade Umeå en stor tacksamhetsskuld till sin borgmästare och större skulle den komma att bli. I Umebladet den andra mars 1891 presenterades hela det testamente, som Rothoff upprättat ett år före sin död.

"All min quarlåtenskap skall, sedan utgifterna för min begrafning och mina skulder blifvit guldna, tillfalla staden Umeå [...]"

Efter det följer en lista på särskilda personer som Rothoff ändå önskade belöna. Överst på den listan fann man hans gamla trotjänarinna Magdalena Sundström som *"erhåller för trogen och ärlig tjenst 500 kr och underhåll under hennes återstående lifstid"*.

När allt var betalt och avklarat återstod den sista stora summan pengar om hela 67 000 kr. Den skulle doneras till det elektriska ljusets införande i Umeå. Enligt sägnen ska Rothoff insett elens betydelse då han var gäst vid ett bröllop i staden. Brudgummen var ingenjör John Luth från Stockholm, som var ledande inom branschen.

Kort efter donationen upprättades en elkommitté och efter ihärdigt arbete kunde Umeås gatubelysning (36 lampor) tändas i november 1892 och därefter kom staden att bada i ett kallt, månlljusliknande sken i vinternatten.

Sedan gick åren och minnet av Rothoff och hans gärningar bleknade i folks minnen. Då den gamle borgmästaren saknade familj var det inte heller någon som

betalade för graven [varför gjorde inte staden det?] och den återgick till kyrkan. Exakt var Rothoff lades till sin eviga vila vet därför ingen idag levande men 1896 gjordes en inventering av Västra kyrkogården. Då antecknades vad som stod på borgmästarens gravsten:

*Åt minnet af Joh. Gust. Rothoff
f. 1812 d. 20/2 1891
Umeå stad reste af tacksamhet vården*

1904 började man i stadsfullmäktige fundera på om man borde uppföra något till minne av de personer som gjort särskilt mycket för Umeå efter stadsbranden. Rothoff kom genast på tal och förslaget var att låta installera en stentavla över honom i rådhuset. Detta ansågs dock för dyrt.

Den korta vägsträcka Umeå stad själv gav sin välgörare till minne är relativt anspråkslös. Däremot utgör det gamla elverket vid älven, tillsammans med rådhuset och Umeå stads kyrka en trio värdiga monument över borgmästare Johan Gustaf Rothoffs minne

Källor

Steckzén, Birger. *Umeå stads historia 1588–1888*.
Två förläggare, Umeå 1981.

Olofsson, Ingemar. *Umeå stads historia 1888–1972*.
Umeå kommunfullmäktige 1972

Fordell, Lassi. *Umeås meste borgmästare*. Publicerad i *Umeå 1314–2014. 100 berättelser om 700 år*, av Lars-Gunnar Olsson, Susanne Haugen, Lars-Erik Edlund och Lars-Göran Tedebrand. Johan Nordlander-sällskapet 2014

Umebladet, årgångarna 1844–1891.

Hvad har händt? Nr 1–7, 1847.

GLÖM INTE ATT UPPGE
FÖRFATTARNAMN OCH KÄLLA
NÄR DU HÄNVISAR
TILL DENNA ARTIKEL